
Theodor Pool 1917. aastal

Tiit Rosenberg

Annotatsioon: Artiklis käsitletakse silmapaistva eesti maapoliitiku ja põllumajandustegelase Theodor Pooli päeviku põhjal tema teenistust Vene armees 24. veebruarist 1917 kuni demobiliseerumiseni 24. jaanuaril 1918. Veebruarirevolutsiooni esimesed nädalad (kuni 5. märtsini) pealinnas Petrogradis veetnud Pool kirjeldab nähtud ja kaasaelatud sündmusi. Järgnevad kuud kuni järgmise aasta alguseni veetis Pool Põhjarinde sanitaarvalitsuse liikuvus laboratooriumis majandusjuhataja ja keemialaborandina Pihkvas (7. märtsist) ja Novgorodis (alates 17. novembrist). Kuna tööd rongilaboratooriumis oli vähe, jäi Poolil rohkesti aega lugemiseks ja enesetäiendamiseks. Vaadeldes kõrvalt poliitikasündmuste arengut Venemaal, sõnastas Pool päevikus oma arusaamu ja suhtumist Venemaa erinevatesse poliitilistesse parteidesse, tundes samas ka sügavat muret samal ajal Eestis valitseva olukorra pärast. Pooli vaadete evolutsiooni tulemuks oli saamine Eesti Tööerakonna veendunud pooldajaks, mida ta nentis oma päevikus 23. novembril. Ka asus Pool sügiskuudel taas tõsisemalt tegelema agraarküsimusega, visandades tulevase Eesti agraarreformi kava.

Võtmesõnad: Theodor Pool sõjaväeteenistuses, Veebruarirevolutsiooni sündmused Petrogradis (veebruari lõpp – märtsi algus 1917), Vene revolutsiooni areng 1917. aastal, Theodor Pool Pihkvas (märts-november 1917) ja Novgorodis (november 1917 – jaanuar 1918)

Üks neid paljudest Eesti avaliku elu tegelastest, kelle kujunemist mõjutas oluliselt turbulentne 1917. aasta Venemaal, oli tulevane Eesti Vabariigi maapoliitik ja eesrindlik põllumees Theodor Pool (pilt 1).

Kuna Pool oli üks paljudest eesti haritlastest, kes esimese maailmasõja ajal mobiliseeriti tsaariarmeesse, ei tehtud temast ohvitseri ja ta jäi mõneti erandlikult kõrvale ka otsesest sõjategevusest ning veetis kaks ja pool aastat sisuliselt tagalas. Viibides 1917. alguskuudel revolutsiooni puhkemisel impeeriumi pealinnas ning järgnevalt Pihkvas ja Novgorodis, jäi ta neis revolutsioonista sündmustes pealtvaatajaks. Samas olid need kuud Pooli siseelus üsna intensiivsed ja on hästi jälgitavad tänu unikaalsele allikale – tema päevaraamatule, mida uurijad pole seni praktiliselt kasutanud. Pool ise on mõned katked sellest Pihkvas ja Novgorodis veedetud ajavahemiku kohta (29. märts 1917 – 1. november 1917) avaldanud kogumiku „Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt“ I köites (Pool 1927: 355–356). Käesolevas artiklis on päevikule endale tuginedes võimalikuks saanud jälgida Pooli ligi aasta jooksul kogetud ning mõtestatud sündmusi ja arenguid, mis mõjutasid tema vaadete ja hilisemate hoiakute kujunemist.

Käsitluse peamine allikas on üks Pooli päevaraamatutest (pilt 2), mida tema perekond on suutnud säilitada, vaatamata neid tabanud repressioonidele. Päevikud on tema tütre Mall Pooli valduses, tänu kellele oli autoril võimalik neid kasutada. Teadaolevalt pidas Pool päevikut aastatel 1906–1924. Autori numereeritud päevaraamatute järgi otsustades on neid olnud seitse vihikut (märkmikku, kladet). Neist esimesest päevaraamatust on säilinud vaid üksikud lehed 1906. aasta märkmetega, kuid teist päevaraamatut pole säilinud. Enamvähem järjepidevalt on Pool päevikut pidanud alates 24. veebruarist 1917 kuni 21. augustini 1924 III–VII päevaraamatus. Just III päevaraamatus kajastuvad Pooli sõjaväeelu ja Vene revolutsiooni sündmused ning osalt Eesti elu kuni 18. aprillini 1918. IV päevik (20. XI 1918–19. VIII 1919) valgustab tema tegevust Vabadussõja ajal Pärnu maavalitsuse esimehena ja põllutööministrina, V päevik (20. X 1919–5. VI 1920) ja VI päevik (13. VI 1920–13. XI 1922) tema tegevust ministrina ja riigikogu liikmena. Viimane, VII päevik (15. XI 1922–21. VIII 1924) kajastab juba vähem Pooli osalemist riigikogus ja ettevõttes Eesti Fosforiit ning rohkem eraelulist külge. Kuna päevikud on olnud erakätes ja suhteliselt raskesti loetavad, on uurijad neid kasutanud vähe ja vaid tükati. Päevaraamatuis keskendus Pool peamiselt ümbritsevas elus toimuvale, püüdes nähtut, kuuldot või loetut lahti mõtestada. Nii arutles

ta sündmuste tähenduse üle, püüdes kujundada nende suhtes oma seisukohta. Eriti varasemates päevikutes leiab ka küllalt palju autori kõhklusid ning kahtlemist eri arvamuste ja hinnangute vahel. Sageli peab Pool plaane edasise tegevuse üle, valgustab oma kavatsusi ja unistusi. Siiski ei puudu ka emotsioonide ja meeleolude peegeldused.

Theodor Pooli elu ja tegevus on seni olnud alates 1990. aastaist peamiselt põllumajandusteadlaste käsitlusobjektiks. Mitmeid kirjutiisi on temast avaldanud Ülo Oll (Oll 1990, 1994), Meinhard Karelson (Karelson 1989, 2000) ja Manivald Metsaalt (1991, 2000), samuti on valminud mõned maaülikooli üliõpilastööd Poolist kui põllumehest. Ajaloolastest on Pooli tegevust poliitiku ja põllumehena oma bakalaureusetöös põhjalikumalt käsitlenud Lii Sammler, kes on kasutanud ka Piistaoja talu arhiivi ja tema päevaraamatuid (Sammler 2008). Lühidalt on Poolist kui silmapaistvast Eesti tegelasest kirjutanud ka käesoleva artikli autor (Rosenberg 1997). Populaarse ülevaate on temast viimati avaldanud Hardo Pajula (Pajula 2017: 78–91).

Theodor Pool sündis 8. detsembril (26. novembril vkj) 1890 Pärnu maakonnas Tori vallas Piistaoja talu peremehe pojana. Kodutalus jätkas ta hiljem isa Mart Pooli alustatud tööd majapidamise väljaarendamisel, mis omandas silmapaistva koha Eesti põllumajanduse arengus. Pool omandas hariduse Pärnu gümnaasiumis (1909) ja Riia polütehnikumis, lõpetades viimase 1914. aastal agronoomina. Seejärel töötas ta 1914–1915 Tartu lähedal Vahi põllutöökooli juhatajana ja 1915. aastal Pärnu maakonna agronoomina. 1915. aasta sügisel mobiliseeriti Pool Vene sõjaväkke, kus ta teenis Põhjarinde tagalaüksustes kuni demobiliseerimiseni jaanuaris 1918.

Theodor Pool Petrogradis

Sõjaväeteenistuse esimesed poolteist aastat veetis Pool Petrogradis, kus ta oli määratud tagavarapolgu loomafarmi korraldajaks ülesandega varustada polku lihaga. Mõningaid fakte noore Pooli elust sõjaväes on toonud Oll, kasutades Piistaoja talu arhiivis säilinud kirju. Pooli 14. oktoobril 1915 Petrogradist saadetud kirja kohaselt sattus ta Novotšerkasski polgu tagavarapataljoni, kus ta määrati pataljoni loomapidamise korraldajaks. 1917. aastaks on tagavarapataljonist ilmselt saanud

1. tagavara jalaväepolk. Pooli aadress oli Malaja Ohta, kasarm 145, kortermeistri kantselei. Nende loomafarmis oli 330 siga, 26 lehma, peale selle lambaid. Aasta hiljem, 12. novembril 1916 saadetud kirjust selgub, et loomafarm oli vahepeal jõudsasti kasvanud – seal oli 430 siga ning kasvatati juba ka küülikuid (150 looma) ja väeosa oli taotlenud linnalt järgmiseks aastaks 55 tiinu maad, millest anti aga 20–30 tiinu. Põllul kasvatati peamiselt kartulit, kapsast, porgandit ning seal oli ka klaasialune pind taimelavadena. Seega oli see igati suur majapidamine, mille juhtimist ei saanud igaühele usaldada. Seetõttu on mõistetav, miks ei saadetud Pooli lipnikekursustele, kui oktoobris 1916 tehti polgus I ja II järgu haridusega meestest „vabatahtlike rood“ sinna saatmiseks (Oll 1990: 401-402).

Pooli järgnevale teenistuskuudele saame valgust heita juba tema säilinud III päevaraamatu põhjal, mida ta alustas juba pärast üleviimist uude teenistuskohhta – Põhjarinde sanitaarvalitsuse liikuvasse laboratooriumisse (pilt 3). 24. veebruaril 1917 (siin ja edaspidi antud kõik sündmused vana kalendri järgi ning tekstis on püütud kinni pidada ka Poolile omasest kirjutusviisist. – T.R.) alustas Pool seda sissekandega:

Hulga aja tagant jälle midagi uudist. Uus päevaraamat – muutunud elu. Juba nädala olen I polgust ära v podvižnoi laboratorii sanitarnoi tšasti Severnogo fronta. Tänu võlgnen selles asjas Kisale¹, kes mind laboratooriumi juhataja abile dr. Libermanile soovitas (see oli juba jaanuari algul). Pidin saama zavedujuštšim hozjaistva [majandusjuhataja] ja ametnikuks, ühes töötades keemikuna. Kas sellest cinovnikust midagi välja tuleb, on küsitav. Sest siin on ka teine kandidaat sama koha peale. Kuid olgu kuidas on – elu saab vist siiski parem 10 korda olema kui polgus.

Muutusin seal juba närviliseks. Tööd palju – 400-500 siga ... Peaasi aga tegevuse juures oli kõiksugu takistustega võidelda: kord ei saa

---

¹ Peaks olema Mats Kissa (1887–1956) – Pooli õpingukaaslane Riia polütehnikumi päevilt. Kissa lõpetas 1911 selle keemiaosakonna diplomitööga „Linaseemne ja kookoseõlivabrik“, saades tehnoloogiainseneri kutse, ning rajas seejärel Abja toorlinavabriku. Kissa oli samuti mobiliseeritud sõjaväkke, kust tal õnnestus detsembris 1917 pääseda erialaspetsialistina, kelle tagasitoomist oli kohalik omavalitsus mitmete palvekirjadega taotlenud. (Pajula 2017: 52).

polgust välja ilma ohvitseri loata, kord ei anta hobust jne jne. Siin aga elad nagu issanda jumala seljataga. Juba ligi nädal, kui päris laisklen. Elan rongis – päeval vähe korraldan laboratooriumi – nüüd on ta juba korras ja ootan, millal Riia poole välja sõidame. Rong ise seisab 3 vagunist koos, toredasti sisse seatud: I vagun – eluruumid ülemusele, köök, söögituba; II vagun – bakterioloogiline laboratoorium, komanda; III vagun – keemialaboratoorium, lisaarstide ruum (elan praegu mina), vanni- ja mootoriruum.

Komandos on 2 arsti, 1 majandusjuhataja ja 7-8 meest. ... Pääarst näib ka siin ametnik selle sõna erilises mõttes olema (eluaegne sõjaväearst), kuid see ei tee mulle enam takistusi. Eelmises ametis ei saanud ilma ülemuseta läbi, siin on minul aga tükitöö, mis ainult minust enesest ära ripub. Olen töö teinud, olen vaba. Seega siin kõige paremad tulevikuvaated. Et raha teha, olen börse peal mängima hakanud. Seda tegema ajendas Raua² naisevend. Esimese pauguga sain 300 rbl lüüa. Nüüd võtsin aga väikseraudteepaberid –25 tk. Nädala aja jooksul on nad 1000 rbl võrra tõusnud. Oleks hää, kui paar tuhat saaks teenida – võiks väikese reisi kuhugi pääle sõda ette võtta.

Mõneti kummastav on, et Pooli päevikus on nii vähe viiteid võimalikest kokkupuudetest Petrogradis teeninud teiste eesti sõjaväelaste ja teiste kaasmaalastega, millist keskkonda on nii üksikasjalikult kirjeldanud 1915–1917 Petrogradis üliõpilase ja lipnikekooli kursandina ning 3. tagavarapolgu ohvitserina veetnud Arnold Susi (Susi 2009). Eesti tegelastest, kes sel ajal tegutsesid Petrogradis, mainib ta päevaraamatus vaid oma kunagisi õpingukaaslas Riia polütehnikumi päevilt – tulevasi tööstureid tehnoloogiainsener Mats Kissat ja ehitusinsener Märt Rauda.

Kuni märtsi alguseni viibis Pool veel Petrogradis, elades üpris kesklinnas Nikolai (nüüdne Moskva) vaksali juures laboratooriumirongis,

---

² Märt Raud (1878–1952) oli insener ja tööstur, kes oli 1912 lõpetanud Riia polütehnikumi ehitusinsenerina (Üliõpilasseltsi Liivika asutajaliige) ja töötas enne sõda Põhja-Liivimaa Põllutöö Keskseksi maaparanduse büroo juhatajana Tartus. Sõja ajal oli ta kuni 1917. aasta lõpuni Petrogradis sõjaväeametnik ja Sõjaväe Teede tehnikute ja künnikute kursuste läbiviija. 1918–1940 oli M. Raud Eesti Põlevkivitööstuse juht.

kus valmistus koos laboriga Riia suunas ümber paiknema. Seega sai ta lähedalt kaasa elada Veebruarirevolutsiooni sündmustele, mis kajastusid ka tema päevaraamatus.

Venemaa sõjaline, majanduslik ja sisepoliitiline kriis oli veebruari lõpuks saavutanud haripunkti. Petrogradis algasid streigid, demonstratsioonid ja miitingud. Rahvas tuli tänavaile loosungitega, milles nõuti isevalitsuse kukutamist, asutava kogu kokku kutsumist, vabariigi kehtestamist ja maad. Rahutuste mahasurumiseks püüdis valitsus kasutada sõjaväge, kuid Petrogradis ja selle ümbruses paiknenud tagavaraüksused keeldusid käske täitmast ja läksid üle mässuliste poole.

Pool käis sageli linna peal ning talletas nähtu ja kuuldu päevikus, registreerides olukorra järk-järgulist pingestumist, eriti tänavatel toimuvat ja sõjaväelaste käitumist:

24/II. ... Duumas läheb elu keeruliseks. Ähvardab toiduainete puudusel mäss tulla. Oodati 14-mal Duuma avamise päeval demonstratsioone. Kuid kõik läks rahulikult mööda. Nüüd on aga 21-sel Putilovi vabrik seisma jäänud.

Eile tahtsin polku minna saabaste järele. Ei pääsenud – Nevski manufaktuuris olla naised töö järele jätnud, masinaid lõhkunud – andke leiba, karjunud. Niisama Krestovka juures – vastu polku. – Ohta peal olen rahvahulgas käinud, minu ajal olid patrulle kõik kohad täis. Et polgust välja poleks saanud, siis pöörasin polgu värava pealt tagasi.

Täna $\frac{3}{4}$ 12 läksin Kasanskaja pääle sööma. Fontanka kohal äkki kihutasid kasakate salgad piikidega mööda Admiraldeistvo poole ... Tuli Nevskilt tagasi pöördja ja teist uulitsat mööda minna, et väeossa pääseda. Tagasi tulles olid Kaasani kiriku eel rahva hulgad. Jälle kasakate ja soldatite patrullid. Linnas igal päeval määratud leivasabad. Ka meie ei saanud eile leiba. Üleeile tõi soldat kahe mehe peale vähe üle naela. Tuleb ainult ühekordse söömisega päevas leppida.

25/II. Asi läheb keeruliseks. Täna kuuldusivad linnas – Nevski peal – juba tõsised korratused olema. Kell 12-2 – kui söömas käisin, oli kõik veel vagusi. Rahvast ainult oli palju. Kaasani kiriku juures sõitsivad

kasakad nagaikadega ja roodud ratsaväe linnavahte ümber. Gostinõis [tännini eksisteeriv populaarne kaubamaja Gostinõi Dvor] oli rood soldatisi üles seatud. Kella 4–5 ajal oli löömaks lahti läinud. Kokk, kes Nevski pealt tuli, teatas, et Kaasani kiriku pool olla püssiraginat kuulnud. Kuulid vingunud alatihti, niisama revolvripaugud, Snamenskaja peal näinud oma silmaga ühte pristavit ja okolototsnikku [need olid politseiametnikud] surnult lamavat. Öhtul, k7 käisin väljas, siis oli juba kõik vagusi.

Järgnevate päevade kirjeldused Pooli päevaraamatus on üha üksikasjalikumad, andes edasi sündmusi ja meeleolusid nii enda nähtuna kui ka kuulduste põhjal:

26/II. Täna on linn nagu sõjaväelaager. Lehti ei ole. Juba eile öhtuseid lehti ei olnud saada. Täna hommikused puudusivad kõik. Moskva lehti olla tulnud, kuid k ½ 12 olid nad kõik müüdnud juba. Kell 12 läksin sööma. Pääsin veel mööda Nevskit. Ainult Liteinõil aeti korra uulitsasse. Keerulisem oli tagasitulek. Gostinõist edasi Nevskit mööda ei lastud. Ka kõik kõrvalised põikuulitsad olivad kinni – igal pool soldatite ketid ees. Kiira-käära pääsin Ligovkale välja. Terve linn ja kõik sillad on patrulle täis. Mööda võlvialuseid ja kõrvalisi uulitsaid seisavad roodud sõjavalmis. Snamenskajal on kasakad ja ratsadragunid. Jalaväest on ainult kaardiväelased. Ligovka algul seisis üks soomusautobiil. Kuni ½ 3 oli kõik vagusi. Kell ½ 4 oli jaama läheduses kuulipilduja raginat ajuti kuulda.

Kell ½8 öhtul. Midagi hirmsat sünnib linnas. Kella ½5 paiku tuli kokk linnast, ütles, olla Anitškovi palee läheduses kuulirahe alla sattunud. Lasknud olla volöönlased [Volöönia kaardiväepolgu sõdurid] Gostinõi Dvori juurest – ahelas Nevski pääl seistes. Inimesed on maha laskunud, kui esimene pauk on käinud. Kuid vaevalt on pead tõstnud et põgeneda, kui 2, 3, 4 jne järgnenud. Nii 5–6 korda. Nii hulk ollagi sinnapaika jäänud. Laskmist on ka Ligovka peal olnud.

Kella ½7 paiku käisin Nikolai jaama päähoones. Vaatasin aknast Snamenskaja peale. Nii plats kui Nevski algus oli tühi, nagu oleks katk üle käinud. Ainult ratsasõjamehed ja kaardiväelaste ahelad

iga uulitsa suus ning üksikud patrullid ja soldatid, kes siia-sinna kõnnivad. Mõtlesime Golderga vaheuulitsale minna, et ümber vaadata, kui äkki laskma hakati. Vana Nevski suus seisis ahel ja laskis piki uulitsat – Nevski Lavra [Püha Aleksander Nevski kloostrikompleks] poole. Keda, täiesti arusaamata. Käis vahest 3-4 kogupauku. Rääkisivad, et põmmutavat igat paari-kolme inimest, kes uulitsale ilmub. Keelatud on Ligovat, Nevskit, Gnatornajat mööda kõndida.

Pöörasime tagasi. Vagunis olles oli ajuti veel paukusid kuulda ... Mis ajab nii laskma, on täitsa arusaamatu. Tekib vägisi arvamine, et siin puhta provokatsiooniga tegemist on. Või on see kõige lihtsam viis leivasabasis ära kaotada, igat ühte maha tõmmata, kes uulitsale julgeb ilmuda? Kokk rääkis juhtumisest, kus laskmise algul Ligovot mööda [kõndinud] haavatud soldat – haigemajast välja tulnud, kahe Georgi risti kavaler. Seal äkki pauk ja surnult langenud mees. Nii oskab ainult Protopopovi valitsus [tsaarivalitsuse viimane sise-minister Aleksander Protopopov] isamaakaitsjaid tänada!

Laskmas on pääasjalikult Volõnlased, vähe Semjonovi polgust. Räägitakse õppekomandodest. Ratsamehi – spec. kasakaid on vähem. Needki olla eile rahvaga sümpatiseerinud.

27/II. Täna hommikul kell ½6 tõusin äkki üles. Ligovo pool oli püssi ragin, kuuldus täitsa lahingu moodi. Mõned paugud olid ka lähemal. Arvasin, et jaamas verd valatakse. Hommik oli rahulik. Kell 11–12 liikus rahvast nagu tavaliselt uulitsal. Siin seal ratsa kasakad. Voormehed puudusivad täitsa. Petrogradi lehti ei ole juba üleela õhtust saadik ühtegi. Ka Moskva lehti ei saanud. Telefon on kas tööga koor-matud või on seal itaalia streik. Katsusin tund aega kõlistada polku, kuidagi ei pääsenud. Täna hommikul on Obuhovi vabrikusse rahvas sisse murdnud ja töö seisma pannud. Seista ka kõik teised vabrikud Narva väravate taga. Kolpinos olla juba nädal vagusi – tooraine puudusel. Praegu k ½ 3 tuli arsti tentsik linnast ja teatas – solda-tite mäss olla lahti – isegi kaardivägi – Preobraženski ja Volõõnia mehed olla polkudest välja tulnud, käia uulitsail, võtta ohvitseridel mõõku ja revolvreid ära jne. Läheme silmapilk vaatama.

Pilt 1. Theodor Pool. Foto: Mall Pooli erakogu.

Fig 1. Theodor Pool. Photo: private collection of Mall Pool

Kell 6 õ. Käisime k $\frac{1}{4}$ 4 – $\frac{1}{2}$ 6-ni söömas Sadovaja ja Nevski nukal. Rahvast uulitsail rohkesti. Selle eest aga mitte ühtegi kaardiväelast ja gorodovoid [linnavaht – alam politseiametnik]. Soldatise võrdlemisi vähe. On ohvitserisid. Et osa sõjaväge mässab, näib õige olevat. Mööda Nevskit sõitsid vähemalt automobiilid Keksholmi [polgu] vabatahtlike ja alamväelastega – punase risti lipud autode küljes. Räägiti – olla maakuulajad.

Mässavat veel Preobraženski ja Volõõnia polgud. 6. sapjornaja [sapööripolk] olla polgukomandöri tapnud. Mööda Nevskit kihutas Pavlovi soldat ratsa ja teatas, nende polgul olla sõjariistu ära võetud – istuda vangis. Kutsus rahvast vabastama. On see provokatsioon või tõsi, ei tea ...

Kell 6 oli kõva püssipragin Liteinõi poolt – Duuma sihis kuulda. Jutud käivad, et viis polku olla Duumat kaitsma kogunud. Oodata lahingut mässajate ja valitsuse sõjaväe vahel.

... Olgu kuidas on, õhk on elektrit läbi ja läbi täis, seda on tunda igast asjast. Aina ootad, kus küljest nüüd sähvatab, kustpoolt kuulipilduja ehk püssi rahet sadama hakkab. Rahvas näeb tervelt opositsiooniline olevat, isegi solidvälimusega isikud on seda.

K ½ 8 Kestab laskmine Marsi välja sihis edasi. Vahetevahel läheduses mõned paugud.

Kell 10 õhtul. Hurraa! „Mässajate“ võit on täielik. Kell 8-10 käisin ka uulitsal. Esimene asi, mis jaamast välja minnes silma torkas: rahvahulgad kõnnivad uulitsaid mööda, ühtedel püssid seljas, teised vehivad mõõkadega, kolmandad revolvrivd peos. Palju sõjaväelasi – iseäranis Litovski polgust ja volõõnlasi – salkades püssidega. Siin seal sõidavad ratsamehed ja kasakad, karjuvad hurraa, automobilid, täis üliõpilasi, soldatisi, halastajaõdesid, kõigil sõjariistad käes. automobilil punase risti ehk liht punane lipp lehvimas.

Käisin mööda Nevskit kuni Liteinõini. Igalpool suured sõjariistus rahvahulgad ja soldatid segi – näod rõõmsas ärevuses, hõiskavad. ... Vana-Nevski poolt tulekuma – Räägitakse, Nevski utšastok [politseiijaoskond] põleb. Tõttame sinna. Kuid selgub, et ainult autod'afe [autodafee, tuleriit] politsei värgiga tehakse. Keset uulitsat suur tuli, maja akendest aga pillutakse paberit ja muud kraami välja. Sai siin otsa nii mõnegi aasta hoolas pristavi töö. ...

Politseid ei ole kuskil. Küll aga siin seal rahva hulgas ohvitseri. Ainukesed sandarmid sattusivad jaamas silma, need sosistasivad midagist omavahel – olid aga ilma sõjariistadeta. Asjade käiku kujutas üks vana volõõnlane järgmiselt – Käärimise algus olla volõõnlaste seas lahti läinud. Vanad olla vihaseks saanud õppekomando peale, et need teisel päeval olla lasknud. Hakanud peksma. Tulnud õppekomando ülem kapten. See tapetud ära. Soldatid haaranud püssid ja kogunenud hoovi. Kõrval olnud Litovski polk. Seal olnud paar roodu Viipuri poole peale välja minemas. Volõõnlased kutsunud üles

mässule. Litovsklased kõhklenud alles. Seal astunud aga 2 praporit [lipnikku] etteotsa, viinud roodud muusikaga ja täies rivis tseihausi [relvalao] juurde, murdnud selle lahti ja jaganud sõjariistad välja. Sealtn läinud edasi 6 Sapõride [6. sapõõripolgu] juurde, ratsaväe, Preobrasenski, Pavlovi polkudesse. ...

Tsarskoje Selo vaksal olla sõjaväe käes, kes valitsuse vägesid vagaks kohe tahab teha. Tähelepanemist äratav, et röövimisi kusagil ette ei tulnud. Loeti üleskutseid, kus kutsuti iga 1000 töölise kohta ühte saadikut ja iga sõjaväe roodust ühte isikut Duumasse [ilmselt mõeldud Nõukogu] valima.

Saab näha, mis homne päev toob. Kui ainult duumal julgust ja tegevusruumi jätkub, siis näib revolutsioon täieliselt võitnud olevat.

27. veebruaril loodi üha laieneva rahvaliikumise juhtimiseks riigiduuma ajutine komitee ning Petrogradi tööliste ja soldatite saadikute nõukogu. Nende kahe organi läbirääkimistel moodustati ajutine valitsus. 2. märtsil loobus Nikolai II troonist ja ajutine valitsus astus ametisse. Valitsusjuhiks sai vürst Georgi Lvov.

28/II k 12 l. Revolutsioon etteotsa astus Duuma ja seega on ta päästetud.

Eila õhtul k 12 läksin kõndima. Rahvast endist moodi uulitsad täis. Istusime neljakesi veoautosse ja kihutasime Duumasse. Seal soldatise, kuulipildujaid, automobiile. Kaotasin seltsimehed. Et jaam on kaugel, läksin I polku. Sain k2 öösel. Polk tervelt laiali läinud. Kella 4-ni peetud kõiki kinni. [Petrogradi sõjaväeringkonna ülem kindral] Habalov andnud teada, et I polk on ainukene valitsuse lootus veel. Saadetud 3 roodu õppekomando kuulipilduritega silda kaitsma. Ehitatud vankreist barrikaade. Seal tulnud aga keegi kaardiväe ohvitser autos ja pannud ette mässajatega ühineda. Muidu toodavat suurtükid ja tehtavat polk maatas. Polgu ülemus kaotanud täitsa pea. Pea ilmunud kasakad, päästetud vangid hauptvahist ja jookstud laiali.

Täna hommikul oli juba osa ohvitseride mässajate poolt. Roodud läksid täies sõjariistus ohvitseride juhatusel – märk punane lint käevarrel – kuulipildujatega Duumasse.

Tulin Duuma kaudu jaama, kõik kohad rahvast ja sõjaväge täis. Duuma ees karauul, kuulipildujad, mõned automobiilid, paar suurtükki. Autod kihutavad eilast mööda uulitsat. Majade seintel [Riigiduuma esimehe] Rodsjanko allkirjaga kuulutused, kus korda pidama kutsutakse ja asjade seisukorda selgitatakse. Sõjavägi on kõik mässajate poolt. Siin seal on ainult kardavoide ja sandarmite salgad majades peidus ja lasevad rahva peale. Need tehakse aga soomusautode ja kuulipildujate abiga pea vagaseks. Tihti on soldatite salku näha, kes pristavisi, okolototsnikud ehk erariides linnavalda Duumasse veavad, kus peavangihoone on asutatud. Nikolai jaama ümbruses sattusin ka kuulirahe alla ...

1/III. Revolutsiooni võit on täielik. Eile ühinesid kõik Petrogradi ümbruse sõjaväed: ... Peterhofist, Tsarskoje Selost, Soomest jne. Niisama Siberi polgud, mis vana valitsuse poolt olid kutsutud, ühinenud on Kronstadt, Balti laevastik, junkru koolid ...

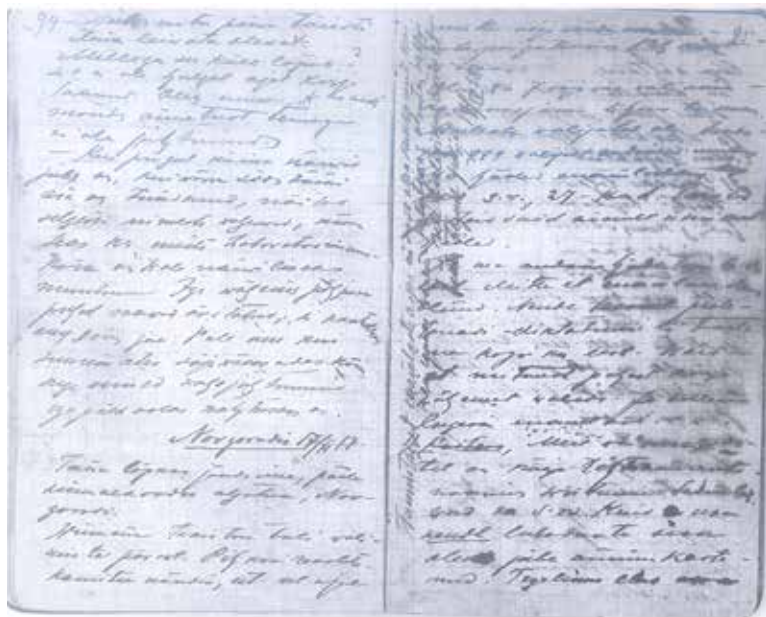
Tähelepanemist äratab, et Moskvas kõige vähematki kõigest sellest ei teata. See selgus ühe automobiili-roodu komandöri sõnadest, kes eile peale lõunat rongiga süia sõitis.

Kuni hilja õhtuni kestnud üksikutes kohtades võitlus linnavahtide ja sõjaväe vahel edasi. Kella 6–8 sattusin ise kolm korda Nevskil laskmise alla.

Eile lõunase laskmise asjus ilmnes, et see mitte Põhja võõrastemajast ei olnud, vaid Nikolai kaubajaama katusele, sellepärast ei saanud aru, kust need kuulid ümbruskonnas lõhkeda said. Olin seega otsekoheseks märklauaks sandarmitele.

Praegu käib kõva organiseerimise töö Riigi volikogus. Igatahes korralduse poolest on nüüdne revolutsioon ja 1905 omavahel määratu vahe. Duuma – nii armetu kui ta vast ka oli, mängis seega ikkagi määratud osa. Praegu – selle spec komisjon „Ajutine valitsus“ on revolutsiooni tsentrumiks, kuhu kõik niidid kokku jooksevad. Sõjaväeosad käivad Duumas – tihti polgukomandöridega eesotsas, nagu palvusel.

Tähelepanemist äratab soldatite ülespidamine – praegu teenivad nad tõsist sümpaatiat, kuna muu rahvas ärritatud on, hõiskab ja vast

Pilt 2. Theodor Pooli kolmanda päevaraamatu kolmas lehekülg.
 Fig 2. The third page of the third diary of Theodor Pool.

ulakusi teeb, jääb soldat enesele truuks ja vagusi, püss peos, seisab ta uulitsal, näol ilme, nagu oleks see kõik nii iseenesest arusaadav, nii täitsa mõistetav. Olgugi et soldat, sõjavägi terve pöörde löi, ei lase ta seda kusagil märgata. Sõjaväe türanniast pole juttugi. See on ainult „zemljaki“, kes mitte oma vanemate vendade ja õdede peale lasta ei taha, sest et need leiba julgusid küsida.

Teine iseäraldus: soldat ei nõua, et tema seisukorda parandataks, ütleme näit. toitmisolude põhjal. Nii mõnigi on vast paar päeva viimasel ajal vaid vee ja leiva peal elanud. Teda hoiab püsti usaldus Duuma sisse – muidugi on see naivses, kuid kindlas lootuses.

Tähelepanekut äratavad ka täielik loosungi puudus – sõda lõpetada. Ei kuule seda nõuet ei rahva ega sõjaväe seas. Ainukene siht kõigil

esialgu vähemalt on: vana kõlbmata valitsust äraheita, selle asemel uut paremat luua, ja selle organiseerimiseks on nüüd kõik jõud koondatud.

Pool elas revolutsiooni arengule kaasa ja rõõmustas selle võidu üle. 5. märtsil, olles juba laborirongiga teel Pihkva poole, nentis ta päevikus kokkuvõtvalt:

Päevad on segi. Kui ei eksi, on vist pühapäev... Liiga palju on selle viimase poolteise nädala jooksul läbi elatud – kui revolutsiooni alguse peale tagasi mõtelda, paistab sellest kuu mööda läinud, päevad on kui nädalateks veninud. Alaline meeleolu vaheldus – kord rõõm ja usk revolutsiooni võidusse, sealsamas ajuti jälle sügav kahtlus: kas mitte tööliste poolt taktita nõudmisi üles ei seata ja seega uue korra loojate seas segadust toites vana režiimi uuesti elule ei aita; lõpuks see alaline püssi kärin, ligi nädal järgemööda – see mõjus väga tuntavalt närvide peale, nii et viimasel ajal korralikult magadagi ei saanud.

Nüüd on see möödas. Uus valitsus on igal pool maksvaks tunnistatud. Keiser on troonist lahti ütelnud, kord on pea igal pool juba jalul, elu pöörab uutesse rööbastesse. Revolutsioon, põhjalik revolutsioon on kiiresti ja nii väheste ohvritega sündinud – nagu seda vaevalt maailmas ajalugu tunneb. Seejuures on töölised taktitundmist avaldanud, mis tõsist imestust ja tähelepanemist äratav. Uus kord on ka sõjaväes paiguti juba maksvaks tunnistatud.

Theodor Pool Pihkvas

7. märtsist kuni novembri keskpaigani paiknes laboratooriumirong Pihkvas ja 17. novembrist kuni jaanuari lõpuni 1918 Novgorodis. Seega tuli Poolil, kes vabanes sõjaväest 24. jaanuaril 1918, veeta viimased ligi üksteist kuud endiselt tagalamehena, kuid sündmuste epitsentrist juba eemal, suhteliselt rahulikus kohas ja rahulikes oludes. Teisest küljest saab Pihkvas ja eriti Novgorodis tunda ka sõja karmimat külge, seda eelkõige toiduolude poolest. Kõik oli nii kallis, kõike oli nii vähe. Leiba ei olnud või tuli seda endal kopitanud jahust küpsetada, samuti muud kallinevat söögipoolist hankida. Vähe oli ka vaimselt sobivaid

kaaslasi, kellega suhelda. Pihkva linn pakkus vähe huvi: majad olid igavad, *huvitavad ainult vanad valli varemed ja määratu arv kirikuid, mis ajaloolisi varandusi sisaldavad. Tahan neid uurida.*

Tööd samas oli vähe (keemialaboris tuli teha vaid toiduainete proove), vaba aega palju. Selline logelemine kestis sisuliselt kuni Pihkvas viibimise lõpuni. Seda süllelanguend aega täitis Pool ajalehtede, poliitilise ja ilukirjanduse lugemise ja loetu üle järelemõtlemise, keelte õppimise ning tulevikuplaanide kavandamisega. Vene lehtede kõrval (30. aprillil kirjutas Pool: *ajalehti neelan määratul arvul Russkaja Voljast Pravdani*) luges ta ka Tallinna Teatajat, mille ta oli tellinud 1. märtsist alates, et kodumaa asjus mitte metsikuks muutuda.

13. märtsil kirjutas Pool:

Pea terve päev läheb ajalehtede lugemiseks. Neelan nende uudiseid määratul arvul – ei ole iganes sedavõrd veel lugenud. Siiski tundub ajuti mingit rahutuse tunnet ... Ilmuvad küsimused, mis peale sõja ette võtta, kuidas ennast nende suurte ülesannete vastu valmistada, mis ees ootamas järke ...

29. märtsil:

Varem jättis Venemaa saatus ükskõikseks, Vene siseelu ei huvitanud, sõjavõidud ei äratanud rõõmu. Nii häbi kui seda ka tunnista on – teataval määral soovisin isegi Venemaa kaotust. Kas peitus see kaetud viha selle valitsuse vastu, kes ainult rõhuda ja maha suruda oskas, või lõpuks salajast revolutsiooni lootust, ehk umbusaldust demokraatliku vene elementide vastu, neis imperialistlike püüdeid kartes, ei tea, igatahes oli see nii. Kui teiseks on nüüd üle kuu aja kõik muutunud, kui lähedale on kõik Venemaa seesmine elu nihkunud. Missuguse põnevusega paned tähele kõiki sündmusi. Iga vähem kui hädaoht ärritab, erutab ... Ühe kuuga olen Venemaad armastama hakanud, Venemaad, kelle uue saatusga oma kodumaa saatus ühendatud on.

Ja erutavat, kartust äratavat on nii palju. Juba kuu on möödas, kui vabrikud Petrogradis ikka veel ei tööta korralikult. Seda sama kuuldub mujalt. Osa töölisi – äärmine element – peaasjalikult organiseerumata osa – aplodeerib demagoogidele, tihti provokaatoritele,

kes üles kutsuvad omavoliga vabrikutes korda muutma, sõda lõpetama jne – sellega desorganisatsiooni korralagedust luues. – Sise- maal on agraarkorratasi siin-seal kuulda. Hirm on mõtelda – kui see kaos kestab, mis saab meitega, kui sakslane pealetungima hakkab, kui kuulide puudusel taganemine tuleb – kui lõpuks kodusõda – väiklase kitsarinnalise tööliste professionaali võimupüüde tagajärjel – leegitsema lööb ja kõik need lootused, nii ilusad, õhulossideks muutuvad...

15. aprillil:

– Linnas käin võrdlemisi vähe. Mõtlen tihti tulevikukavatsuste üle. Olen otsuseks teinud Pärnu kohaga lõpulikult jumalaga jätta – muutunud poliitilise konjunktuuri mõjul ei tunne enam ühtegi kahetsust ta järele. Selle asemel lähen koju, võtan talu oma kätte ja andun poliitilisele tegevusele. Siin katsun aega nii kasulikult tarvitada kui vähegi võimalik. Muretsesin omale Petrogradist N. Karejevi „Istorija Zapadnoi Evropõ v novoje vremja“³ – tahan ta algusest lõpuni läbi lugeda – et siis süstemaatiliselt agraarküsimuse kallale kui ka teiste ühiselüküsimuste kallale asuda. Jätkanud olen ka Rootsia keele õppust. Katsun hammast juba Dumas „Kameeliadaami“ lugemisel.

Kirjandusest, mis Pool Pihkvas viibimise ajal läbi töötas, kuulus tema lugemislauale mitmeid kapitaalseid teoseid Inglismaa parlamentaarse korra, Ameerika Ühendriikide ajaloo, föderaalset riigikorralduse jms kohta, eriti aga põllumajandusest ja agraarküsimusest, millega ta ise tegeles.

30. aprillil käis Pool esimest korda Pihkvas olles eesti tööliste ja soldatite koosolekul, kus üks lipnik selgitas eesti rahvusväeosade asja:

Käisin täna Eesti soldatite ja tööliste koosolekul, kuid jäin vähe hiljaks. Kuulsin ise ainult, kuidas üks prapor, pool eesti, pool vene

---

³ Nikolai Karejev (1850–1931) oli vasakpoolsete vaadetega Peterburi ülikooli professor ja Venemaa silmapaistvaim Suure Prantsuse Revolutsiooni, eriti selle agraarküsimuse asjatunda, kelle juures õppisid sel ajal näiteks ka Eesti ajaloolased Peeter Tarvel ja Richard Kleis. Tema viidatud mitmeköiteline suurteos oli esmalt ilmunud 1892–1893 (2. tr 1904).

keeli, seletust andis Eesti polkude asjus. Sain kõige halvema mulje. Polgud on asutamisel. Ajutine Valitsus on poolt, Soldatite nõukogu vastu. Keelatud on Petrogradist ja mujalt sinna saata. Paljud põgeneda aga siiski sinna ja neid võetavat kahe käega vastu – väejooksikud! Selgus, see asjaolu olla juba neid polkusi isegi diskreteerinud, mis aga siiski ei keelanud hra praporit üles kutsumast omavoliliselt ilmuda, vaja lihtsalt ärajoosta. Kui aga korra Tallinnas oled, siis lihtsalt seletada, siit ma ära ei lähe ja asi korras.

Tähendati teiseltpoolt õigusega selle peale, et meie Eesti polkudel sama saatus osaks võib saada, mis Läti omil. Kui aga ainult neid Eesti kaitseks tarvitada, siis võivad Lätlased, Väikevenelased, Leedulased ja mõned Vologda venelased igäüks oma kohta sama ütelda, millele täielik korralagedus järgneb. Et see nii on, näitasid muuseumi prapori oma sõnad, et väikevenelased olla soldatite saadikuile ultimaatumi ette pannud, otsekohe sõjaväge formeerida, leedulased minna veel kaugemale jne. Täendas veel, et oma sõjaväed umbusaldust, iseäranis rahvuslist vihavaenu jne äratavad. Lõpuks sakslaste Baltimaale tungimisel kahe tule vahele võime sattuda jne. Ühtegi otsust siiski vastu ei võetud.

Pääle koosoleku fantaseeris prapor omavahel veel enam, et sõjavägi meie autonoomianõudmisel hää „jõu“ moodustab, rääkis midagi Soome-Skandinaavia protektoraadist, isegi et Saksamaa protektoraatgi nii palju ei olewat... Tõesti, kui need ideed Tallinnas maad pidada võtnud, siis ei ole asjad päris korras enam.

Kuuldu jättis Poolile tervikuna halva mulje, kartuse, et Eesti polkusi võib tabada sama saatus, nagu juhtus Lätimaa kaitsel ränki kaotusi kandnud läti polkudega. Rahvusväeosade üritusest jäigi Pool kõrvale. Kodumaa saatus tekitas aga üha enam muret, seda nii revolutsiooni käekäiku kui ka võimalikku Saksa vägede pealetungi Baltikumis silmas pidades:

7. mail märkis intensiivselt eneseharimist jätkanud Pool:

Ainult üks asi piinab praegu. Käib ülesehitav organiseerimise töö kodumaal. Kõige hingega kipuks sinna, kuid selle asemel olen siin nagu koer keti otsas. ... Oma saatuse asjus olen juba lõpliku otsuse

teinud. Sisemise rahu olen ometi kord kätte saanud. Kodu minna uue aja Eesti talupoja kuju looma – see soov on nüüd kindel. Võitlus linna ja maa vahel on lõppenud. Uutes oludes põllutöökooli elule kutsudes, maaomavalitsusest osa võttes jne on võimalik oma jõudu igatahes täielikult ära tarvitada. Täielik vabadus on aga kõige paremaks iseseisvuse ja edu tagatiseks.

Kodunurga asjadega oli Pool kursis kirjavahetuse kaudu oma Riia stuudiumikaaslase, keemik Jaan Kopvillemiga Pärnust.⁴

7. mail:

Kopvillem kirjutas hiljuti, et Pärnu maakonna lehte otsustati asutada. Tema tegijaks loodetakse Laamanni ehk Bachmanni saada.⁵ See oleks suurepärane. Lõpuks ometi ligineb see ammu-igatsetud unistus – Pärnu Postimees ei suuda ammugi enam (juba sellest saadik kui H. Raudsepp ära läks) oma ülesandeid täita. Bachmanniga aga võidaks Pärnu ühe ärksatest noortest jõududest.

Kolmel kuul, mai algusest augusti alguseni, ei kirjutanud Pool aga päevikusse ridagi. Taas päevikut ette võttes märkis ta, et see aeg on olnud vaene väliste sündmuste poolest, kuid rikas sisemiste üleelamiste poolest.

8. augustil:

Ikka alles Pihkvas. Laboratooriumi tööd vahel harva. Selle eest olen hoolega lugenud. Ja imelikele otsustele tulnud. Rahvuslistes küsimustes ja autonoomia asjas, niisama vaateid riigikorra kohta olen vähe muutnud. Ainult selgemalt neid formuleerima õppinud ja iseteadvamalt põhjendama. Kõige enam olen töötanud agraarküsimuse kallal – millele ma juba varem palju huvi olen

---

⁴ Jaan Kopvillem (1885–1956) oli pärit Kolga-Jaanist, lõpetanud 1906 Tartu Õpetajate Seminari ja sooritanud 1912 küpsuseksami Peterburis Esimese Kadetikorpuse juures, õppis ta 1913–1915 Riia Polütehnikumi keemiaosakonnas ning töötas sealpeale Pärnus kooliõpetajana. 1917–1918 oli Kopvillem üks mõõtuandvamaid tegelasi Pärnus, tegutses Eesti Vabariigi algusaastail diplomaadina ning seejärel keemiateadlase ja õppejõuna Tartu ülikoolis ja Tallinna tehnikaülikoolis, hiljem paguluses ka Rootsi metsandusinstituudis.

⁵ Jutt oli noortest ajakirjanikest Eduard Laamanist (1888–1941) ja Adam Bachmannist (1890–1966).

Pilt 3. Sõjaväe sanitaarlaboratoorium kus Theodor Pool 1917. aastal töötas. Avaldatud Ü. Olli kirjutises „Noor Pool“ (1990)
Fig 3. The military's sanitary laboratory, where Theodor Pool worked in 1917. Published in Ü. Olli "Noor Pool" (1990)

pühendanud. Väikepõllupidamise laienemine laialise maaparanduse tööd, iseseisev, laialisest omavalitsusest osavõttev ... see endine kaugelt kumav ideaal näib nüüd nii kättesaadav olema.

Kardinal muutus on mu vaadetes maa natsionaliseerimise asjus toimunud. Varem ei olnud selle küsimusega tegemist teinud. Ta paistis nii kaugel, üleüldse silmapiirile kerkimata. Ei tundnud tarvidust kaugete „utoopiatega“, nagu ta siis näis olevat, tegemist teha, kui ometi lähemaid ülesandeid nii palju oli. Nüüd tuli aga seisukoht võtta. Küsimuse kallale asudes olin vaenulik selle suure idee vastu. Kuid samm-sammult tuli taganeda oma positsioonidelt. Ja nüüd paistab ta nii ahvatlev ja on kättesaadav, et olen kuume maks poolehoidjaks muutunud. Olgugi et päris kohaomanik olen. See viimane asjaolu saab ikkagi ainult minu kasuks rääkima, kui selle mõtte propageerimiseks üles astun.

Praegu töötan juba kauemat aega Eesti agraarküsimuse eelnõu kallal, mida Eesti revolutsionäärade parteile mõtlen esitada.

Revolutsiooni suhtes hakkas Poolis aga maad võtma pessimism ning hoiakus Venemaasse ja venelastesse oli toimunud murrang. 8. augustil kirjutas ta:

Pessimismus kipub revolutsiooni asjus maad võtma. Märtsis ja aprilli esimesil päevil, kui kõik nii päiksepaistne paistis olevat, vaatasin imestusega Vene mehe poole – kuhu näisid kõik need omadused – organisatsiooni puudus, vaimustuse kerge leegitsemine nagu õletulel, kuid sama kiire kustumine, distsiplineerimata olek – mida veel üliõpilase põlves iseloomustuseks tundma õppisin, jäänud olevat? Kuid nüüd ... Nüüd näen, et see kord, mis esialgu nii üllatas, oli ainult vana raudrusika tagajärg, vana korra sünnitus, mis inertsi mõjul uutest oludes mõni aeg veel edasi elutses. Oli võimalus sel ainult laguneda, kui kõik iseloomu jooned jällegi ilmale tulevad: kõnet palju – sõnad, sõnad ja sõnad. - Kuid teod puuduvad. Organisatsiooni ande puudus: Zemlja obil'naja, no porjadka v njom net. Pridite pravit' i vladet' nami [Siin tsiteeris Pool tuntud kohta Vana-Vene kroonikast varjaagide kutsumisest Kiievi riiki valitsema].

Samas püsis Poolis optimism Eesti suhtes:

Meie Eesti iseloom on siiski alles. Ta on küll vastuvõtmatu, tuim, pime. Kuid on korra midagist pähe tunginud, siis on ta seal ka püsi, mis nii tihti kangekaelsusekski muutub. Kuid meelt veel ei maksa heita. Ainus palve on: peaks kuidagi sõjast koju saama. Küll juba siis meie oma asju oskame ajada. Küll meie väikerahvas oma arenevõimalusi oskame tagada ja kaitsta ja kodus asju korraldada. Katsugu senised Venemaa valitsejad omas kodus teha, mida hääks arvavad – kasvõi söögu üksteist elusalt ära.

24. augustil kirjutas end haiglasena tundev ja Riia langemisest sakslaste kätte (21. august vkj) masenduses olnud Pool päevaraamatusse oma kõige pessimistlikumad read:

Sündmused Riia frondil on liiga põrutavad. Kordub 1915 a. oma koldustega – taganemise, röövimiste, vägivalda tarvitamise ja põletamisega. Juuksed tõusevad püsti, kui kasakate ordude peale mõtled,

kes mööda Eestimaad vist saavad ratsutama, tuhahunnikuid ainult oma seljataha jättes... Jah, see ei ole ju Venemaa...

Kui selle peale mõtlen, tulevad vihapisarad silma, käsi läheb ruskasse ja tuleb soov, et sakslane aga Dvinskist kuni Galiitsiani läbi murraks, Moskva peale läheks, et korra ka venelane tunda saaks, mis tähendab sõda pidada. Siia maani on ju kõik need „neetud muulased“ neid raskusi kandnud – poolakad, leedulased, lätlased, väikevenelased. Kui kord aga vene külad põleks, loomad hävineks ja põgenejate parved Moskva poole jookseks, siis tunneks mis tähendaks „taganemine“ - Vene „kultuuriline“ sõdimiseviis. Või kuidas seda siis nimetada. On nad ju nüüd „rahvaste esirinnas“ – kelle ülesanne on Euroopat alles õpetada, kuidas maad valitsema peab. Vängemat satyri võib vaevalt ilmas välja mõtelda kui Venemaa eneses in nature kujutab: hernehirmutis savijalgadel, kes ennast kangelaseks kujutab.

Tunnen, et iganes Venemaast lugu pidama enam ei saa. Harjutan juba mõttega, et pääle sõja kodutalu varemetes leian. Nii hästi kui tahangi mõtteid nende küsimuste pealt kõrvale pöörda, vägisi leian ennast jälle selle küsimuse kallal juurdlemast. Hävitamise mõttega olen juba harjunud .. kui kergesti inimene kõigega ei lepi. Kujutan juba, kuis tagasi pööran – tõsise põllumehena töösse hakkan ... ja jälle mõne aastaga uus kodu üles kerkib. Usun ju ma oma võimise ja oskuse sisse. ...

Kuid üks asi ei taha rahu anda ja ikka jälle ja jälle pöörduvad mõtted selle peale. Kuis see hävitus, millele kodumaa vastu sammub, tõesti vältimatu on, sõjast enesest tingitud – siis kannaks rahuga oma saatust. Kui aga seda kuuled, kuidas meie kuulsad isamaa „õilmed“ – kasakad, ja slavnõje tovarištši Riias kauplusi purustavad – lihtsalt ei röövigi (sellest suudaks aru saada veel), vaid mingis elajalikus purustamise ihas katki rebivad, mudasse sõtkuvad, kuidas Lätimaal talusid ilma vähimagi põhjusega põlema süüdatakse, et aga ainult hävitamistungi maitseda – siis tõuseb tahtmatult hirmus soov – hukatuse soov barbaaridele! ...

Kuid küllalt filosofeerimast. Olen oma viha välja lahutanud ja südame peal on kergem... Et Vene väed Sakslast Aa jõel kinni peavad, on vaevalt loota – desorganisatsioon näib liiga suur olevat.

Mõni päev hiljem selgus, et rindeolud siiski nii õudsed polnud, kui palavikuhaige aju kujutles. 28. augustil kirjutas Pool:

Mul on häbi, kui oma viimase kirjutuse peale mõtlen. Olin liig momendi mõju all vast. Ilmneb, et suur osa Riia teadetest soldatite põgenemise asjus alatu laim on – selle poole sihitud, et surveabinõusid – kontrevolutsiooni mõttes – ellu kutsuda. Ja teiseks – kui erapooletult otsustada - kas on lihtsoldat, kelle üle nüüd nii karmilt otsustatakse, omas tooruses süüdi. Kas ei ole need, kes teda nii hää meelega mudasse tallavad ja näkku sülgavad – need, kes seni Venemaad valitsesivad, palju enam selles pimeduses, tooruses ja harimatuses süüdi. Rippus ju nendest haridusesaamine ja Vene talupoja saatus ära. Kasakate asjus jään aga täitsa oma endise arvamise juurde.

Praegu neid ridu kirjutades – Vene Vabariigi poolaastapäeval elame jällegi ärevaid päevi üle. Siis revolutsioon, nüüd kontrevolutsioon. Kornilov tahab Ajutist Valitsust kukutada, sõjalist diktatuuri välja kuulutada ja valitsusevõimu oma kätte võtta. Olla 22 polku kasakaid 80 suurtükiga Peetrilinna poole sõitnud, et väevõimuga Kornilovi plaani läbi viia ...

31. augustil:

Hurraa! Nagu peale esimesi revolutsiooni päevi, kui keiser troonilt ära astus, süda rõõmu pärast hüppas – nii võib nüüdki jälle kergesti hingata, sest Kornilovi avantüür on lõplikult nurja läinud. Ei arvanud, et see kõik nii libedasti ja pea ilma verevalamata läheb. Kuid see asjade käik annab uut jõudu ja usku Venemaa demokraatia sisse – see näitab, et meil mitte ainult palja sõnade-pildumisega tegemist ei ole, vaid täiesti kindlate organisatsioonidega, kelle taga enam-vähem iseteadvad organiseeritud massid seisavad.

Alates sügisest süvenes Pooli tüdimus ja masendus, millele avaldasid mõju nii loodus kui ka poliitikaelu sündmused. 21. septembril kirjutas ta sügismasenduse mõjul:

Väljas sajab päevast päeva vihma. Sügis. Suvi on jälle mööda, ilma et teda vähematki oleks maitsnud. Ilmadega imelikus kokkukõlas on meeleolu – või kuidagi teisiti iseloomustada kui sügise meeleolu. Head on nii vähe. Sõja lõppu ei ole ikka veel näha. Näib, nagu tahaks ta igavesti kesta, olgu küll et kaine mõistus ja loogika ta pikalise võimaluse vastu protesteerib, kuid – nüüd on juba nii palju võimatuid asju sündinud, mis aina ilma on harilikuks saanud, et enam millegi sisse uskuda ega kahelda ei oska. Kõik elavad päevast päeva ilma vähemagi lootuseta ja kavatsuseta – Greeka pime saatus on jälle ainuvalitseja ...

Usk vene geniuse sisse langeb ikka enam ja enam – on võrrandis paberirubla kursiga. Juba piirdub ta põlgtusega. Mida üliõpilas-põlves vene üliõpilasorganisatsioonides tundma õppinud, see kordub nüüd imestava sarnasusega riiklistes korraldustes. Suured sõnad, kõneefektid, paatos – neid pillutakse ennastsalgava ohvrimeelsusega. Kuid tegusid – neid ootad asjatult. Kui mitte sõda veel ei oleks. Ainsa võimalusena väljapääsemiseks näen veel väikerahvaste organiseerimisjõudu. Kui muulased [end] Venemaa kodust välja veavad, siis on see ainukene tee pääsemiseks.

... Ikka ja ikka tuleb mõte – millal saab korra sellest neetud olukor-rast välja. Ei ole iial mul sõjaväelasena meeldinud, kuid iial ei ole ma seda mundrit veel sedavõrd vihanud kui praegu. Tuli meelde, et juba üle 2 aasta, kui teenin. Ainukeseks vahelduseks on siin Pihkva Eesti Sõjaväelaste Liit. See elab kaunis kenasti. Tal on lugemislau-d, muretseb eestikeelset poliitilist kirjandust, hoolitseb eestlaste oma polkude üleviimise eest, korraldab kõneõhtuid jne. Pidasin rida refe-raate maaküsimuse üle. Näis mehi kaunis hästi huvitavat, sest saal oli alati täis ja kuulati hoolega. Liidul on staabiga ühendus olemas, kes küll meile õige viisakasti vastu tuleb. ... pühapäeval panime pidu toime, kus meile 460 rbl puhast sai. Hakkame juba õige püsti ennast ajama, teeme ühendust väikevenelastega. Jne.

Ainult viimasel ajal on kuulda, et meie laborit ära Novgorodi tahetakse saata. Kahju. Siin on juba mõned sidemed olemas – Novgorodis ootab aga jälle teine olukord.

Muidu kulges Poolil elu vanaviisi, eeskätt sisustas ta aega lugemisega:

Viimasel ajal olen ilukirjandust uurinud: läbi lugenud olen Jack Londoni, Ed Poe, Kiplingi, Wilde, Twaini, Baudelaire, Hofmani, Hamsuni, Lagerlöfi, Maeterlincki ja osalt palju teisi, nagu Bang, Heyerstam, Bourge, France, Balzac, Rode, Morris jne. Ainukene asi, mille peal tahtejõudu olen vähe harjutanud, on Rootsi keel. See on nüüd pea selge juba. Praegu loen kolmandat raamatut selles keeles – M. Corelli „Tva rulder“ pea ilma sõnaraamatuta. Nüüd mõtlen ingliskeele kallale asuda. Raamatu olen juba ostnud. Saab vähegi sõja ajast kasu sel teel.

Suurt muret tundis Pool seoses Saksa sõjaväe edasiliikumisega tekkinud olukorra üle Eestis. 6. oktoobril kirjutas ta päevikusse:

Juba nädal on möödas, kui sakslased Saaremaale sisse tungisid. Praegu on viimane juba täitsa nende võimuses. Praegustel oludel võib iga silmapilk dessanti Eestimaa randa oodata. Hirm tuleb peale, kui selle peale mõtled. Iga päev toob kümneid sõnumeid lugeda, kus vene „seltsimeeste“ vägitegudest kõneldakse. Mis saab veel siis, kui taganemine tuleb? Oleks see mõte, et Riia langemisel Saksamaa ühe hoobiga Eestimaa ära võtab, täide läinud, vast oleks parem olnud. ... Vene barbaridega ei taha tõesti midagi ühist enam pidada.

21. oktoobril:

Arvasin et närvid mul juba tõmbiks on muutunud. Arvasin, et midagi nüüd enam ärritada ega erutada ei suuda. Kuid viimasel ajal andsivad nad jällegi selget elumärki. Sel öösel ei saanud pea sugugi magada. Ja põhjus – lihtne ajalehe sõnum, et Põhja-Väerinna moonamuretsemise ülem käsu andnud Eesti- ja Liivimaal täielist toitainete rekvisitsiooni toime panna, elanikele ainult kuni 1. jaan. ülespidamist jättes. Katsusin küll ennast trööstida, ega asi nii hull ei ole. Et asi kujuneb nagu loomadevõtmiselgi – Itaalia streigiks, et rahvas lihtsalt ei anna ja oma ülespidamiseks toidust siiski alles jätab jne ...

Oktoobri lõpus oli Poolil õnnestunud lõpuks kodus Eestis ära käia, kirjutades päevikus 21. oktoobril:

Mineval nädalal käisin kodus. Kartsin, et Saks, pääle Saaremaa võtmist Eestimaale tungib. Kodus oli kõik veel korras. Paar päeva elasin nagu teises ilmas, olles metsade sees, kus kodutalu kaugel kõigest sõja avaldustest.

Kodust kaasatoodud toiduained pakkusid leevendust ka järjest süvenevale toidupuudusele. Nii kirjutas Pool 8. novembril:

Küll võib inimene vähesega rahul olla. Näiteks sellest, mida kõik harjumine teeb. Eile lasin esimest korda nisujahust, mida kodunt ligi tõin, leiba teha. Küll on maitsev! Tundub, nagu poleks eluaeg midagi paremat sünnud. Värske nisuleib võiga, joodud kohvi ja koorega, see näib juba midagi muinasjutulist olevat. Ometi oli see varem harilik asi. Nüüd on aga tavaline kartulipuder luksus. Oleks kartuleid soovi järel tarvitada – siis tunneks end vist miljonärid olevat! Tegelikus elus sööme aga juba paar kuud kapsasuppi kord päevas. Teiseks roaks on tatar, mõnikord isegi riis. Liha on imelikul viisil kaunis korralik olnud. Leiba saab nimelt rukkijahust seniajani 2 naela, siis 1 ½ naela, praegu 1 nael päevas. 1 naela leiva ja lõunaga on aga võimatu ära elada. Harilikult saab 2 päeva jagu ühe päevaga ära söödud, teine päev tuleb aga kartulipudruga läbi ajada ehk ainult käppa imeda. Osta ei saa aga leiba miski raha eest.

Jah ajad! Kes oleks võinud arvata varem, et leival nii suur väärtus on, et teda näljaga, kui hästi tehtud – terve poole pätsi korraga ära hävitad.

Oktoobris poliitiline olukord Venemaal teravnes järjest ja ka Pihkvas hakkasid võimust võtma enamlikud meeleolud ja seejärel juba enamlased ise. 21. oktoobril kirjutas Pool:

Tunnen, kuidas mu meeleolu järkjärgult sõjakamaks muutub, ja seda kõigil teistelgi. Ei ole ime, kui eile ühel häälel Pihkva Sõjaväelaste Liidus otsus läbi läks Asutava Kogu valimistel Läti saadikut toetada, tingimisega, et nad Ukrainlaste taktikat peaks ja föderalistidega koos oma nimekirja [kokku] seaks, vastasel korral aga enamlastele

hää! anda. Hakkan viimaseid juba austama. Kuigi nende proletariaadi diktatuuri sisse ei usu, kuid kahes küsimuses on nad kahtlemata ainult õigel seisukohal. Esimeseks on: otsekohene sõja lõpetamine. See on ainukene Venemaa pääsemine ... Teine põhjus on see, et enamlased ainukesed on, kes tegudega tõesti näitavad, et neil väikerahvaste enesemääramise vastu midagi ei ole. Kuna vene s-r'd [esseerid] sõnadest kaugemale ei saa ...

30. oktoobril:

... Praegu elame jälle revolutsiooni üle, mitmes järjekorras, seda ei oska enam välja arvutada. Juba nädal aega, kui Peterburiga ühendus katkenud, sest et Gatschinas uus front on tekkinud Kerenskiga pääjuhatajana. Lehti ei saa. Ja tunne nagu kuskil Siberi urkas ilma vähema ühenduseta muu ilmaga ... Ei oska ka seepärast õiget seisukohta käesoleva momendi kohta võtta. Ainult sedavõrd tead, et on olemas enamlaste revolutsiooniline komitee, s-r-de revolutsiooni päästmise komitee, siis lõpuks Kerenski oma kasakatega. Kuid missugune nende jõudude ja ideeline vahekord, on teadmata. Ainult seda tunnen, et ennast kõige tolle võitluse pärast sugugi ei ärrita. Sest mul hakkab aina rohkem usk maad võtma, et ühed hundid on nad kõik, kes kõike lubavad, kuid iial oma lubadusi ei täida. Väikerahvastel tuleb ainult oma jõu peale toetuda oma ideaalide teostamisel ja lõpuks vast siis oma enamlaste taktikat tarvitada (rahvuslik revolutsioon teha), kui Asutav Kogu rahvusküsimuses imperialistlikele seisukohale asub.

... Pihkvas on seni veel vagune, kuigi elektrit kõik kohad täis on. Meie schef sõitis ühes kõigi meestega mineval esmaspäeval Piitri. Mina jäin ühes Ninas'ega siia kaht vagunit valvama. Senimaani ei ole neist ühtegi teateid saanud, sest ühendus Piiteriga on katki. Elame siin ja ajame jalgu taevasse. Õpime Vene vabadust tundma. Seniajani olen otsusele jõudnud, et venelane ainult ühtmoodi vabadusest aru saab: „mul on kõik lubatud, sul mitte midagi. Sõna vabadus tähendab seda, kes vastu räägib, ära tappa“. Varsti läheb vist nii kaugemale, et juba teisiti mõtlemise eest püssitikk kontide vahele pistetakse. Ehk kui mõtteid raske on lugeda, siis otsustatakse

näo järel. On sul bursui nägu, siis muidugi ka selle mõtted. Ergo ... Näitused? Neid võib nii palju kui tahes tuua. ...

2. novembril:

Kodusõda on Venemaal täies hoos. Kui seniajani veel lootust oli rahulikuks poliitilise konflikti lõpetamiseks, on praegusel silmapilgul küsimus juba otsustatud: Moskvas kuulukse uulitsad jooksukraavidega läbilõigatud olevat. Osa linnast on enamlaste, osa valitsusvägede käes. Kremlit pommitavad suurtükid. Piiterit piirab Kerenski ja lööb enamlastega korralikke lahinguid. Võit näib viimase poole kalduvat...

Pihkvas on pea iga päev kokkupõrkamisi kasakate ja enamlaste vahel. Kasakate käes on raudteed ja nad piiravad Pihkvat. Eila õhtu olla terve lahing ... alanud – jooksukraavidega jne. Kaks korda on mõlemad pooled kontrataki läinud. Surnuid 30. Kasakaid on umbes 180 inimest vangi võetud. Taevas ainult teab, mis selle lõpp on.

Ajalehti ei ole üle nädala juba enam. Ainult harva saab mõne kohaliku revolutsiooni komitee ehk enamlaste bülletàäni. Kuid mõlemate poolte teated on nii vastupidised, et võimata on otsusele jõuda, kummas tõtt kõneleb.

Ka Eesti lehed ei käi enam. Kodusõja tagajärjed hakkavad juba ennast tunda andma. Täna ei saanud leiba.

Pooli Pihkvas oleku aja lõppu langesid enamlik riigipööre ja Vene Asutava Kogu valimised. Valimistega oli hetkeks enamlike illusioonide võrku langenud Pool ka ise lähemalt seotud.

8. novembril kirjutas ta päevikus:

Poliitikailmas on enamlased võitnud. Kuid kõik teised sotsialistlised parteid saboteerivad enamlasi. Enamlaste taktika on kahtlemata hukkamõistetav, kuid nende ideed – võimalik kiire rahu tegemine, vabaduste tegelik maksmapanemine jne leiavad kahtlemata laialiste hulkade poolehoidmist. Tahan minagi siin oma hääle Kamenevile [Lev Kamenev oli üks Vene enamlaste liidreid] anda. Loomulikes oludes muidugi mõista seda ei teeks. Kuid praegu tuleb mitmest kurjast kõige vähemat valida. Enamlased on seni ainukesed, kes tegelikult on

näidanud, et nad väikerahvaste föderatiivluse püüdeid ei eita. Kõigi teiste parteide väliste kuulutuste tagant paistab aga nende omanikude tahtmine vast liiga selgesti Suur-Vene imperialistluse värv välja.

17. novembril, pärast Novgorodi jõudmist, kirjeldas Pool tagasisaatavalt Pihkvas toimunud asutava kogu valimisi:

Täna lõpuks jõudsim, peale kümnekordse algatuse, Novgorodi. Viimane takistus tuli valimiste pärast. Pihkva revolutsioonikomitee nõudis, et sel ajal mitte sõjavägede ümberpaigutamisi Pihkvast ei oleks. Olin ka 7. sõjaväe valimiskomisjoni [üks paljudest Novgorodi garnisonis asunud valimiskomisjonidest] lihtsaks liikmeks. Meeleolu valijatel oli teada – 999 valijast andsid umbes 640 hääle enamlastele, 300 esseeridele, 27 kadettidele. Teised parteid said ainult üksikuid hääli. Ka ise andsin hääle enamlastele. Mitte et enamlane oleks olnud. Nende proletariaadi diktatuuri ei toeta ma kopika eest. Vaid et mitmest pahest kõige vähemat valida. Ja selleks lugesin enamlased.

Esiteks, meie väikerahvastel on kõige tähtsam autonoomia võitmine. Seda lubavad ka s-rid. Kuid usku nende lubaduste sisse olen juba ammu kaotanud. Tegelikus elus tulevad kõigi nende Suur-Vene imperialistlikud püüded liiga nähtavale. Teiseks tahavad enamlased tõesti tegelikult sõda lõpetada, muud sellesuguseid asju ainult räägivad.

Et enamlased Venemaaga osalt segadusi sünnitavad, see mu südant just ei piina. Vastutus selle eest langeb suurelt osalt just teiste sotsialistlike parteide peale. Pääsi – on korra meil oma Asutav Kogu koos, ja teised rahvused oma võimu konst[it]ueerinud, küll siis sise-mine rahu pea jalule säetakse. Praegu on ikkagi kõige kardetavam Suur-Vene - kui sellele surmav hoop antud, siis tõuseb üheõigusluse põhjusemõte föderatiivse Venemaa kohaselt kõrgemale.

Juba 23. novembril märkis Pool aga, et on rängalt eksinud valimistel häält enamlastele andes:

Ei või Vene parteisid uskuda, enamlastest võib seda kõige vähem. Vabaduste asemel kultiveerivad nad türanniat, missugust Keisririigi aegugi ei tuntud.

Samale päevikulehele on Pool aga hiljem, 17. aprillil 1918 allakriipsutatult kirjutanud märkuse:

„Tunnistan, et enamlaste asjus nii sisse olen kukkunud, kui ei iganes varem – poliitikas otsusta kellegi üle tulevikus ainult nende tegude põhjal“

Theodor Pool Novgorodis

Pihkvast Novgorodi ümberpaigutamise vahepeal õnnestus Poolil käia ära Petrogradis, kus kohtumine koolivenna Märt Rauaga andis talle mitmeid uusi impulsse tegutsemiseks. Raud oli seal Eesti Tehnika Seltsi ellu kutsunud ja oli tulvil äriplaanide, kutsudes ka Pooli neis kaasa lööma.

Üks oli kutse kompanjonina alustada lähitulevikus põllutöömasinate äri Rootsi, teine kirjutada kavandatava Tehnikaseltsi väljandeseeria „Põllumajanduslikud ehitised“ jaoks mõned raamatud, milleks Poolil oli juba käsikirjavisand „Karjalauda ehitus“ ja kava sealauda ehituse kohta. Rootsi kompanii mõte mõjutas teda rootsi ja inglise keele õpinguid tõsisemalt jätkama. Samas aktiveeris käik ka Pooli poliitilisi plaane. Ta kirjutab:

See käik muutis väga mu plaane. Tundsin viimasel ajal kanget tarvidust ühiskondliku töö järele. Mõtlesin korra isegi Eesti polku üle minna, et poliitikasse vajuda saaks ... Otsustasin lõpuks, et oleks huvitav Eesti Asutavast Kogust osa võtta. ... Poliitikasse sekka lüüa võib aga iga silmapilk, kui tarvidust tunnen sellegi juures.

Novgorodi olude kohta kirjutab Pool pärast nädalast kohalolekut:

Linnas olen vähe kõndinud, sest seal ei ole midagi teha. On üks karukoobas, mille kõrval isegi Pihkvat suurlinnaks võib nimetada. Eile sain esimest korda eesti sõjakaaslastega kokku. Tuleb välja, et siin ühtegi õiget Eesti seltsi ei ole. Varem on paar korda koosolekuid peetud, kuid nüüd on suurem osa Eesti polkudesse üle läinud ja ülejäänud magavad. Siiski Kase sõnade järel olla tuleval pühapäeval Seltsi asutav koosolek. Eks näeme.

... Eile kuulsin, et Tallinnas enamlased Eesti Maapäeva olla laiali ajanud vene soldatitega. Tõnisson ja Vilms olla peksa saanud. Muud teated puuduvad, sest lehti saada ei ole. Igatahes ärritas see teadegi juba tublisti üles. Kui meie Vene sisemaad järel hakatakse aimama, sarnaseid segadusi sõna tõsisel mõttes tegema, siis tõuseb kops tahtmata üle maksa ja käed lähevad kihelema. Praegu igatahes midagi teha seal ei ole, sest enamlased toetuvad Vene sõjavägede peale. Kuid las! Kannatavad, vaatame siis.

Novgorodi saabumise ajaks on Pool Eesti poliitmaastikul, mida ta üha pinevamalt jälgis ja millele kaasa elas, koha leidnud. Nii fikseeris ta selle päevikmärkmes 23. novembril: *Tellisin Päevalehe enesele välja. Poliitiliselt olen lõpulikult Eesti tööerakondlaseks välja kujunenud.*

Teine oluline tähendus, pidades silmas Pooli tulevikku, on märkus selle kohta, et on taas usinalt tööle asunud. Lõpetanud Raua ärgitusel ettevõetud käsikirja sealauda ehituse kohta, asus Pool koostama Eesti uue agraarkorralduse kava, mille üle ta oli juba ammu mõelnud. Peale selle luges ta hoolega kordamiseks rootsikeelseid tekste ja harjutas inglise keelt.

Novgorodis sai Pool 27aastaseks. Päevikusse kirjutas ta sel puhul:

Täna on 26. november, sellega olen 27 aastat vana. Et ma sünnipäevalaps olen, tuli meelde alles ainult nüüd kl 9 ½ õhtul ja seegi juhtumisi. Lõpetasin eile oma käsikirja sealauda ehituse asjas. Lugesin teda nüüd läbi ja mõtlesin temas märkust teha, millal ta kirjutatud on. Ilmnes, et täna 26-es on. Ei ole iial oma sünnipäeval nii üksikuna tundnud olevat kui täna.

Novembri lõpust kuni järgmise aasta algusnädalateni on Pooli päevik napisõnaline, peegeldades valitsevat näljaolukorda (*Alles kolmas päev Novgorodis, kuid juba on nälg varus. Pihkvas seda veel tunda ei saanud. Siiaamaani pole veel kuhugi kosti peale saanud. Üleeile keetsime vanast kartulatagavarast ja võist suppi. Eile elasime ainult leivaga. Täna tuli käppa imeda, sest ka leivatagavara lõppes otsa*) ja sellega hästi haakuvaid lugemismuljeid, mida pakkus Knut Hamsuni romaan „Nälg“.

Viimastes aastavahetuse paiku tehtud päevikumärkmetes 5. detsembrist ja selle jätkuna alles 8. jaanuarist 1918 võttis Pool sarkas-tiliselt iseloomustada hetkeolukorda punasel Venemaal:

Venemaa oli varem juba aforismide maa. Veel suuremal määral on ta praegu. Toon näitused. 1) Hiljuti on välja kuulutatud sõjaväelaste pagunite mahavõtmise käsk. Nagu lõukoerad käivad punase kaardi venelased ringi ja löikavad pagunid ühes sinelitükkidega välja, kui kusagil sarnane asi silma puutub. See on omamoodi „demobilisatsioon“. Esialgu võetakse soldatitel pagunid pealt, siis tärnid mütsi eest jne. Püksidega lõpeb see. Lõpp, siis on sõjaväelane erainimeks muutunud.

2) Sotsiaalne tasandamine on täies hoos. Läänes katsutakse alama kihtide olukorda parandada, et meil aga pahempoolsus valitsevaks vooluks on, siis on ka „uravnenie na levo“ välja kuulutatud. Sotsiaalselt - eeskujuks on Vene-Vanka võetud.

3) Väljamaal tuntakse tervet rida vabadusi, usuvabadus jne. Venemaa sammub siingi eesotsas – meil on ka „teguvabadus“ alles. Sest igäüks võib teha mida tahab. ... See on nüüd igäihel lubatud. Märkus – pead ainult karvamütsi pähe panema ja ütlema, et sa Punane oled.

4) Lenin kuulutas Ukrainale sõda, sest et ta esimest oma asjadesse ei lasknud segada. Rahvaste enesemääramist hakatakse püssitikkudega õpetama. ... Talupoegade saadikute delegatsiooni märkuse peale, et komissarid Ukrainale sõda kuulutades rahvaste enesemääramise õigust jalge alla tallavad, vastas Dshugashvili [rahvasasjade rahvakomissar Stalin]: Teil on ju teada, et me revolutsiooni poole rahvusvahelistes mastaapides püüame. Sellepärast, kui asjad olud seda nõuavad, meie ei rehkenda üksikute rahvaste huvidega, vaid pühime kõik oma tee pealt eest ära“

5) Bogoslavski vabriku „konfiskeerisid“ töölised kroonule. Kogu tehnilisele personalile on käsk antud paigale jääda. Kes ainult äramine-mise peale mõtleb, antakse kohtu kätte. Jälle „krepostnitcestvo“, ainult selle vahega, et see ainult endiste herrade kohta maksab.

(Vene grimassid)

Sellega lõppesid Pooli Venemaa muljed ja lõpule jõudis ka tema seekordne Venemaa teekond. Järgmine sissekanne päevikus on tehtud juba pärast sõjaväest vabanemist:

Uus kalender 20/II 1918. Ei ole kaua enam kirjutanud, olgugi et vahepeal nii palju asju sündinud. Katsun vähegi nüüd tagantjärele üht-teist teatada. Kõige pealt sain sõjateenistusest vabaks kui kooliõpetaja, 24/I vana kalendri järel. Lahtisaamine tuli omale ootamata. Kui jõulu aeg Piiteris käisin, andis Raud käsu raporti sisse anda – I polgus olla mitmed lihtkursustel õpetuse andjad lahti pääsenud. Tegin nii – ja teisel-kolmandal päeval olid paberid käes. Kodu jõudsin nädala eest. Arvasin, et saan rahulikult tööle hakata – nii koheselt, kui vaim leiab ...

Siit algas juba järgmine etapp Pooli teguderohkes elus, millele möödunud 1917. aasta oli olnud tema vaimses ja poliitilises arengus oluliseks kujunemisajaks. Tema elu pärast demobiliseerimist oli tegevus- ja saavutusrohke. 1918–1919 tegutses Pool Pärnu Maavalitsuse esimehena, seejärel valis Tööerakond ta asutavasse kogusse ning ta kuulus 1919–1921 põllutööministrina mitme valitsuse koosseisu, toimides mõõtu andva tegelasena nii maaseaduse väljatöötamisel kui ka selle põhjal maareformi käivitamisel. Kuuludes 1920–1930 Tööerakonna saadikuna I–IV riigikogusse, pühendus Pool 1925. aastast, kui ta isalt Mart Poolilt kodutalu juhtimise täielikult üle võttis, eeskätt praktilisele põllumeheametile. Tema juhtimisel kujunes Piistaojas talust eesti mustakirja tõu tähtsaim aretuskeskus. Selle kõrval oli ta kutsutud asjatundjana 1932–1940 Põllutöökoja ning 1935–1938 Riigi Majandusnõukogu liige.

Nõukogude võimu poolt 14. juunil 1941 koos perega Venemaale küüditatud Theodor Pool suri vangilaagris 25. augustil 1942.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Käsikirjad:

Theodor Pool. Päewa-raamat III [24. veebruar 1917 –]18. aprill 1918].

Käsikiri Mall Pooli, koopia autori valduses.

Sammler, Lii. 2008. Theodor Pool poliitiku ja põllumehena. Baka-laureusetöö. Juhendaja dotsent Ago Pajur. Tartu Ülikool, Ajaloo osakond. Tartu.

Kirjandus:

[**Karelson, M.]. 2000.** Theodor Pool Eesti põllumajanduses. Eesti Põllumajandusülikool: Tartu.

Karelson, M. 1989. Theodor Pool ja Piistaoja Eesti põllumajanduses – Põllumajandus, nr. 2, 20–22.

Karelson, M. 2000. Theodor Pool – maaseadus ja maareform. – Agraarteadus (Akadeemilise Põllumajanduse Seltsi Toimetised 13). Tartu, 10–15.

Karelson, M. 2000. Theodor Pool – riigimees ja ühiskonnategelane. – Agraarteadus (Akadeemilise Põllumajanduse Seltsi Toimetised 13). Tartu, 16–18.

Metsaalt, M. 1991. Piistaoja talu. – Kleio 3. Teaduslik-populaarne ajaloo almanahh. Tartu Ülikool: Tartu, 79–81.

Metsaalt, M. 2000. Theodor Pool ja Piistaoja. – Agraarteadus (Akadeemilise Põllumajanduse Seltsi Toimetised 13). Tartu, 23–25.

Oll, Ü. 1994. Maareform ja Theodor Pool. 1–2. – Agraarteadus (V ak), nr 4, 381–390; 1995 (VI ak.), nr 1, 89–107.

Oll, Ü. 1990. Noor Pool. – Agraarteadus I ak. /4, 384–405.

Oll, Ü. 1991. Põllumeeste edetabeli juht Theodor Pool. – Aja Pulss, nr 10, 5–6.

Pajula, H., Raidla, P. 2017. Jäämurdjad. Eesti kapitalismi lugu. – Eesti Tööandjate Keskliit. Äripäev

Pool, Th. 1927. Väeteenistuses ja Pärnumaal. – Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt. I köide: Revolutsioon ja okupatsioon 1917–1918. K.-Ü. Rahvaülikooli kirjastus: Tallinn, 355–364.

Rosenberg, T. 1997. Theodor Pool. – Eesti ajalugu elulugudes. 101 tähtsat eestlast. Koostanud Sulev Vahre. Olion: Tallinn, 140–141.

- Susi, A. 2009.** Vene impeeriumi hukk. Otto Tiefi valitsuse ministri mälestused I maailmasõja päevilt. Grenader: Tallinn.
- Taluperemehe kirjad kõrgkoolis tudeerivale pojale 1910–1912 (Mart Pooli kirjad Theodor Poolile). 1991. Koostanud Edgar Keevallik.
– Kleio 3. Teaduslik-populaarne ajaloo almanahh. Tartu Ülikool: Tartu, 74–79.
- Teinberg, R. 1991.** Piistaoja karja osast mustakirju tõu aretusloos.
– Kleio 3. Teaduslik-populaarne ajaloo almanahh. Tartu, 81–83.

THEODOR POOL IN 1917

Summary

This article examines the events and developments that the prominent Estonian farmer and rural politician Theodor Pool (1890-1942) experienced and made sense of in the Russian Army from the position of an observer in 1917. These experiences affected the formation of his views and later attitudes.

The primary source for this article is Pool's diary, which has been preserved in the possession of his daughter Mall Pool. Thanks to her, the author of this article had the chance to use this diary. So far as is known, Pool kept a diary from 1906 to 1924. Judging by the diaries numbered by Pool, there were 7 of them that he numbered accordingly and kept in a notebook. Only a few pages of the first of these diaries with notes from 1906 have survived, and the second diary has not survived. Pool kept a diary more or less continuously starting on 24 February 1917. Pool's army life, events of the Russian Revolution, and partially his Estonian life until 18 April 1918 are reflected in this third diary. The fourth diary (20 November 1918 – 19 August 1919) illuminates Pool's activities during the Estonian War of Independence as Minister of Agriculture and Chairman of the Pärnu County Government. The fifth diary (20 October 1919 – 5 June 1920) and the sixth diary (13 June 1920 – 13 November 1922) reflect his activities as minister and member of the Riigikogu (Estonian Parliament). The seventh and last diary (15 November 1922 – 21 August 1924) reflects less Pool's participation in the Riigikogu and the Eesti Fosforiit (Estonian Phosphorite) enterprise and more his private life. Since these diaries have been in private hands and are relatively difficult to read, researchers have used them little and only piecemeal.

In his diary, Pool primarily focused on what was taking place in life around him, trying to make sense of what he saw, heard and read. Thus he deliberated on the meaning of events, striving to form his own position in relation to them. A considerable number of uncertainties and doubts between different opinions and assessments are found

on Pool's part, particularly in his earlier diaries. Pool often makes plans for his subsequent activities, and sheds light on his intentions and dreams. Reflections of emotions and moods are nevertheless not lacking either.

Pool was born in Tori Rural Municipality, Pärnu County as the son of the proprietor of Piistaoja Farm. He later continued the work of his father Mart Pool in developing this holding, which acquired a notable place in the development of Estonian agriculture. Pool was educated at the Pärnu Gymnasium (1909) and at the Riga Polytechnical Institute, graduating in 1914 as an agronomist. He worked thereafter as the director of the Vahi Agricultural School in 1914-1915 and as an agronomist for Pärnu County in 1915. He was mobilised into the Russian Army in the autumn of 1915 and served in rear area units along the Northern Front until he was demobilised in January of 1918. Pool spent the first 18 months of his military service in Petrograd, assigned to serve as the organiser of an animal farm at the disposal of his reserve regiment. His task was to supply the regiment with meat. At times, there were 400-500 pigs at the farm at the outset of 1917, and there was a great deal of work in this position.

Yet in mid-February of 1917, he was posted to the mobile laboratory of the Northern Front's medical unit. The laboratory train consisted of three railcars, including a bacteriology laboratory, a chemistry laboratory, and quite comfortable living quarters. The train's personnel consisted of two medical doctors, the train's managing director, and 7-8 men. Pool's task was to serve as managing director and head of the chemistry laboratory. Pool still remained in Petrograd until the outset of March, living in the laboratory train near Nikolai Station, located quite in the city centre, and preparing to relocate together with the laboratory in the direction of Riga. Thus he had first-hand experience of the events of the February Revolution. These experiences were also reflected in his new diary that he started keeping on 24 February. He mentioned that life was tens of times easier in his new post and freer than it was in the regiment, and that he had a great deal of free time.

Pool went about in the city frequently and recorded what he saw and heard in his diary, registering the gradual rise in tension in the

situation, especially what was taking place in the streets and the behaviour of soldiers. Pool reacted favourably to the development of the Revolution and rejoiced over its victory. On 5 March, while already on the way to Pskov with the laboratory train, Pool stated in summary in his diary: *The days are mixed up. If I'm not mistaken, it's probably Sunday...I've been through too much over this past week and a half – when I think back to the start of the revolution, it seems as if a month has passed. It's as if the days have stretched out into weeks. Constant alternation in mood – sometimes joy and belief in the victory of the revolution, at the same time again sometimes deep-seated doubts: aren't the workers making tactless demands and thus, by feeding confusion among the creators of the new order, helping the old regime to get back on its feet? Lastly that constant rattle of gunfire, for nearly a week in succession – this affected my nerves very perceptibly so that I haven't been able to sleep properly lately.*

Now that has passed. The new government has been recognised everywhere as being legitimate. The tsar has abdicated the throne, order has been restored practically everywhere, life is falling into place in a new order. Revolution, comprehensive revolution has taken place quickly and with so few victims – as history hardly knows it to have taken place in the world. The workers have demonstrated an awareness of tact, which arouses genuine astonishment and draws attention. Here and there, the new order has also been recognised as being in force in the army as well.

The laboratory train was deployed in Pskov from 7 March until mid-November, and in Novgorod from 17 November until the end of January 1918 (O. S.). Thus Pool, who was discharged from the army on 24 January 1918, had to spend nearly the last eleven months of his service as a rear area serviceman, but now away from the epicentre of events in a relatively tranquil location and in peaceful conditions. On the other hand, he experienced the harsher side of the war in Pskov, above all in terms of the condition of food supplies. Everything was so expensive, everything was in such short supply. There was no bread, or one had to bake it oneself using stale flour. Other foodstuffs had to be acquired and they were becoming more costly. There were also few companions of compatible intellect for him to

interact with. At the same time, he had little work to do (testing food samples was all that had to be done in the chemistry laboratory) and a lot of free time. This sort of loafing about lasted essentially to the end of his stay in Pskov. Pool used this extra time that fell into his lap to read newspapers, political literature and literary works, and to reflect on what he had read, as well as to learn languages and to make plans for the future.

On 13 March, Pool wrote: *I spend practically the whole day reading newspapers. I gobble down their news in vast quantities – I've never read as much before. I nevertheless feel a kind of restlessness...Questions come up regarding what to undertake after the war, how to prepare myself for those great tasks that await in the future...*

On 29 March: *I used to be indifferent to Russia's fate, Russia's internal and domestic life didn't interest me, military victories didn't inspire joy. As shameful as it may be to admit it – to a certain extent I even wanted Russia to lose. Whether veiled hatred of a government that only knew how to oppress and suppress was behind this, or ultimately the secret hope for revolution, in other words mistrust of Russia's democratic elements, fearing imperialist aspirations in them, I do not know. At any rate, this is how it was. How different everything is now in just a month's time, how close to my heart all of Russia's internal life has shifted. I follow all events with such excitement. Every smallest of threats irritates, excites...I've started to love Russia in the space of one month, Russia, with whose fate my homeland's fate is tied. And there is so much that excites, raises fears...*

On 15 April: *I go to town relatively little. I often think about the future. I've decided to resign my position in Pärnu once and for all – I no longer feel any regret whatsoever for this when considering the altered political conditions. Instead, I'll go home, start running the farm myself and devote myself to political action. Here I'll try to use my time as efficiently as possible. From Petrograd I acquired N. Karayev's *Istorija Zapadnoi Evropõ v novoje vremja* – I want to read it from cover to cover – and then apply myself systematically to agrarian questions as well as other questions regarding social issues. I've also continued learning Swedish. I'm already trying to read *La Dame aux Camélias* [*The Lady of the Camellias*]. I've subscribed to the *Tallinna**

Teataja [Tallinn Gazette] since 1 March to at least maintain some kind of connection to my homeland. I'm tending to turn rather wild here.

Of the literature that Pool worked through while he was in Pskov, his reading room included numerous major works on Britain's parliamentary system, the history of the United States, the federal system of government, and other such books, but especially on agriculture and agrarian questions, which is the field that he himself was active in.

On 30 April, Pool attended a meeting of Estonian workers and soldiers for the first time during his stay in Pskov. At that meeting, an ensign explained the idea of forming Estonian national military units. Yet what he heard left a bad impression on him – it was feared that Estonian regiments might suffer the same fate as the Latvian regiments, which the government used as cannon fodder. Pool distanced himself from the movement for national military units.

Yet on 7 May, while continuing his intensive self-education, Pool noted that: *There's only one thing that torments me now. Organisational work for building up the country is underway in our homeland. I want to be there with all my heart, but instead I'm here like a dog on a leash...I've already made my final decision regarding my destiny. For once I've achieved inner peace. To go home to create the image of the Estonian peasant of the new era – that is now my definite wish. The fight between the town and the countryside is now over. By starting up a school of agriculture under these new conditions, participating in local government, etc. I can completely expend my energy in any case. Complete freedom, however, is the best guarantee of independence and success.*

Pool kept abreast of affairs in his home neighbourhood through correspondence with his fellow student from his days studying in Riga, the chemist Jaan Kopvillem from Pärnu. Yet he nevertheless rarely mentions in his diary the other Estonians active in society whom he had been in contact with that year – they were similarly his onetime fellow students from his days at the Riga Polytechnical Institute – the technology engineer Mats Kissa and the civil engineer Märt Raud – future industrialists who were active at that time in Petrograd.

Over the course of three months from the start of May to the outset of August, Pool did not write anything in his diary. When he took up

his diary once again, he noted that external events had been scarce over this interval, but he had gone through lots of internal experiences.

On 8 August: *I'm still in Pskov. Sometimes, seldom, there is laboratory work to do. Instead I've done a lot of reading. And I've arrived at strange decisions. My views have changed little in international questions and regarding autonomy, and similarly regarding the system of government. The only change is that I've learned to formulate them more clearly and to justify them more self-confidently. I've worked on the agrarian question the most – I've already devoted a great deal of interest to this previously. Expanding the cultivation of small holdings, extensive work in soil improvement, independent, participating broadly in local government...that former ideal glowing from afar, now appears to be so attainable,...Currently I've been working for quite some time on a draft bill concerning Estonia's agrarian question, which I plan to present to the Estonian party of revolutionaries.*

Yet pessimism started gaining ground in Pool's thinking regarding the revolution. He had reached a pivotal turning point in his attitude towards Russia and Russians. At the same time, he remained optimistic regarding Estonia: *Our Estonian character is nevertheless intact. It is admittedly narrow-minded, torpid, blind. But when something has forced its way into an Estonian's head, it stays there permanently, and often even becomes stubbornness. But yet there is no need to despair. Our only request is: we need to somehow make it home from the war. Then we'll surely be able to handle our own affairs. Our people, small in number, surely know how to ensure and defend our opportunities for development and how to arrange things at home. The former rulers of Russia can go ahead and try to do what they think best in their own home – eat each other alive if that's what they want.*

On 21 September and under the influence of autumn depression, Pool wrote: *Time and again I think – when will I get out of this cursed situation? I've never liked being a soldier, but I've never hated this uniform as much as I do now. I recalled that I've already been serving for over 2 years. The only change of pace here for me is the Pskov Association of Estonian Soldiers. It's doing quite well. It has a reading room, acquired political literature in Estonian, looks after transferring Estonians to their own regiments, holds evenings with*

topical presentations, etc. I gave a number of presentations on the land question. That seemed to interest the men quite a bit because the hall was always full and the men listened attentively. The Association is in contact with headquarters, which quite politely compromises with us. ... we held a party on Sunday where we earned 460 roubles. We're already starting to stand up for ourselves. We're in touch with the Byelorussians, etc. Just recently, there were rumours that they want to send our laboratory away to Novgorod. That's a pity. I already have some connections here – but a whole different situation awaits in Novgorod.

Otherwise, Pool's life continued as before, primarily reading: *Lately, I've studied literary works: I've finished reading Jack London, Ed Poe, Kipling, Wilde, Twain, Boudelaire, Hofman, Hamsun, Lagerlöf, Maeterlinck, and part of many others like Bang, Heyersstam, Bourge, France, Balzac, Rode, Morris, etc. The only thing on which I haven't practiced my willpower much is studying Swedish. By now I already have almost full command of it. I'm currently reading my third book in that language – M. Corelli's Tva rulder, practically without the help of the dictionary. Now I'm thinking about tackling English. I've already bought the book. That way I can make at least a little use of wartime.*

Pool finally managed to get to Estonia on leave in October, writing in his diary on 21 October: *I went home last week. I was afraid that after capturing Saaremaa, Fritz would invade Estonia. Everything at home was still in order. I lived as if in a different world for a couple of days, being in the woods, where my home farm is, far away from all signs of war.*

The Bolshevik *coup d'état* and the election of the Russian Constituent Assembly coincided with the end of Pool's time in Pskov.

On 8 November, he wrote in his diary: *The Bolsheviks have won in the political world. But all the other socialist parties are sabotaging the Bolsheviks. The tactics of the Bolsheviks are assuredly condemnable, but their ideas – making peace as quickly as possible, the actual implementation of freedoms, etc. no doubt find favour among the broad masses. Here even I want to give my vote to Kamenev. Naturally I wouldn't do so under normal conditions. But now we have to choose the lesser of several evils. Thus far the Bolsheviks are the only ones who have actually shown that they don't deny the aspirations of*

small peoples towards a federation. The wishes of the owners of all the other parties, wishes coloured by the imperialism of Greater Russia, seem to stick out too clearly from behind their external declarations.

Upon arriving in Novgorod on 17 November, Pool retrospectively described the Constituent Assembly election as it took place in Pskov: *We finally arrived in Novgorod today after starting out ten times. The last hindrance came because of the election. The Pskov revolution committee demanded that there be no redeployment of military units from Pskov at that time. I too was a rank and file member of the 7th military election commission. The mood of the voters was known – out of 999 voters, about 640 voted for the Bolsheviks, 300 for the SR's and 27 for the Cadets. The other parties got only a few votes. I myself voted for the Bolsheviks as well. Not that I could consider myself a Bolshevik. I don't give a penny's worth of support for their dictatorship of the proletariat. I voted only to choose the least of many evils. And that's what I considered the Bolsheviks to be.*

But already on 23 November, Pool notes that he made a grave mistake by voting for the Bolsheviks: *You can't believe Russian parties, least of all the Bolsheviks. Instead of freedoms, they cultivate tyranny of a kind that is unprecedented even from the times of Imperial Russia.*

Yet Pool wrote the following remark on the same page of his diary later on 17 April 1918: *'I admit that I became a cropper like never before in the matter of the Bolsheviks – in the future, decide on somebody in politics only according to their actions.'*

In between his redeployment from Pskov to Novgorod, Pool managed to visit Petrograd, where he got together with his schoolmate Märt Raud, which gave him several new impulses for taking action. Raud had started up the Eesti Tehnika Selts (Estonian Technological Society) there and was brimming with business plans. He invited Pool to join in on them as well. One idea was an invitation to start up an agricultural machinery business in Sweden together with his companion. Another was to write a few books for the 'Agricultural Structures' series of publications that the Tehnika Selts was planning. Pool already had a draft of the manuscript *Karjalauda ehitus* (Building a Cattle Barn) and an outline for the construction of a pigsty. The idea for the Swedish company inspired him to continue studying Swedish

and English more seriously. This visit also activated Pool's political plans. He wrote: *All this changed my plans a great deal. In recent days I've felt an intense need to do work that is beneficial to society. For a moment I even thought about transferring to the Estonian regiment so that I could settle into politics...I ultimately decided that it would be interesting to participate in the Estonian Constituent Assembly... But I can intervene in politics at any time if I feel the need to do so.*

After having stayed there for a week, Pool wrote about conditions in Novgorod: *I've walked about little in town because there's nothing to do there. It's a bear cave, compared to which even Pskov could be called a big city. I met a fellow Estonian soldier yesterday for the first time. It turns out that there isn't any proper Estonian association here. Previously, meetings have been held a couple of times, but now most of the soldiers have transferred to the Estonian regiments and the rest are sleeping. Nevertheless according to Kask, there's going to be a meeting to found a local Estonian association next Sunday. We'll see.*

By the time he arrived in Novgorod, Pool had found his place in Estonia's political landscape, which he followed ever more intently and took to heart. Thus he wrote on 23 November: Politically I've developed into a member of the Labour Party once and for all.

And another important observation in regard to Pool's future is the remark that he had once again diligently set to work. Once he had completed the manuscript on constructing a pigsty at the urging of M. Raud, Pool set about drawing up a plan for Estonia's new agrarian system, which he had long since been thinking about.

Pool's diary is laconic from the end of November until the first few weeks of the following year, reflecting the prevailing conditions of hunger and his reading impressions provided by K. Hamsun's novel *Hunger*, which fit in well with the situation of the day. The next entry in the diary was made after he had already been discharged from the army:

New calendar 20 February 1918. *I haven't written anymore for a long time regardless of the fact that so many things have happened in the meantime. Now I'm trying to convey at least a few things after the fact. First of all, I was discharged from military service as a teacher on 24 January according to the old calendar. My discharge*

came unexpectedly. When I visited St. Petersburg at Christmas, Raud ordered me to hand in my report – many instructors at basic courses in the 1st Regiment had been discharged. I did as he said – and two or three days later I had my papers. I arrived home a week ago. I thought I could peacefully get down to work – as soon as my spirit finds...

This is the start of the next stage of Pool's life, which was full of action. The past year of 1917 had been an important formative time in his intellectual and political development that helped shape his subsequent life. Pool's abundant activity after his discharge led to many achievements. Pool served as chairman of the Pärnu County Government in 1918-1919. Thereafter he was elected to the Constituent Assembly by the Labour Party. As Minister of Agriculture in 1919-1921 he was a member of several government cabinets, operating as an influential figure in working out the Land Act as well as in launching the land reform process on the basis of that legislation. As a Labour Party member of the Riigikogu from 1920 to 1929, Pool devoted himself to the practical job of farming starting in 1925, when he completely took over running his home farm from his father Mart Pool. Under his management, Piistaoja Farm became the most important breeding centre for Estonia's black and white cow breed. Alongside this work, he was invited to serve as an expert in the Chamber of Agriculture in 1932-1940 and as a member of the National Economic Council in 1935-1938. Pool was deported together with his family by the Soviet regime on 14 June 1941, and died in a prison camp on 25 August 1942.

Keywords: Th. Pool in the army, February revolution in Petrograd, (end of February–beginning of March 1917), development of Russian revolution in 1917, Th. Pool in Pihkva (March–November 1917) and in Novgorod (November 1917–January 1918)